

Aan het college van Burgemeester
en Wethouders van Nijmegen
Postbus 9105
6500 HG NIJMEGEN

O N D E R
U C S U M
L T U U R
N E T E M
S C H A P

Den Haag

Ons kenmerk

RDMZ/06/9780

Onderwerp

Herbouw donjon Valkhof

Geacht College,

Uit contacten met initiatiefnemers, met vertegenwoordigers van u en uit de media is mij gebleken dat in Nijmegen een debat gaande is over de wenselijkheid van herbouw van een donjon op het Valkhof. Door middel van een referendum bij de komende gemeenteraadsverkiezingen wordt hierover ook de mening van de Nijmeegse bevolking gevraagd.

Het Valkhof is niet alleen een 'gewoon' rijksmonument, het terrein is ook aangewezen als archeologisch rijksmonument. Het Valkhof geniet als zodanig een dubbelbescherming. Daarnaast is het park onderdeel van een beschermd stadsgezicht. Als samenstel van archeologische belangen, deels zeer oude gebouwde monumenten en historisch belangrijk park is het een topmonument in Nederland.

Om die reden acht ik het raadzaam reeds op dit moment mijn visie, met de daartoe leidende argumenten, bij u kenbaar te maken. Diverse argumenten afwegend kom ik tot de conclusie dat herbouw van een donjon op het Valkhof strijdig is met de cultuurhistorische betekenis van het park en geen bijdrage levert aan een ontwikkeling die vanuit oogpunt van cultuurhistorie gewenst is. In de bijlage bij deze brief zet ik mijn visie op dit plan nader uiteen. Bij deze visie ga ik uit van het mij nu bekende plan voor de herbouw van een donjon.

Graag willen mijn medewerkers een constructieve bijdrage leveren aan het onderzoeken van mogelijkheden om deze locatie een positieve impuls te geven.

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

mr. Medy C. van der Laan

Bijlage: Toelichting

DE HERBOUW VAN EEN DONJON OP HET VALKHOF

Na voorgaande initiatieven om op het Valkhof te Nijmegen een burcht te herbouwen, is nu vanuit het particulier initiatief de wens naar voren gekomen om uitsluitend een/de donjon te herbouwen.

Aan de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart a.s. wordt in Nijmegen een referendum daarover verbonden.

Voor de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg is dit aanleiding zijn visie ter zake te formuleren.

De ontstaansgeschiedenis en de historische waarde

De reden waarom het Valkhof tot de topmonumenten van Nederland wordt gerekend is dat er nagenoeg geen plek in Nederland is die gedurende 2000 jaar zo'n prominente rol heeft gespeeld in de geschiedenis van ons land. Het is het monument bij uitstek waar de biografie van het landschap in optima forma te beleven valt.

Rond het begin van onze jaartelling is hier het Oppidum Batavorum ontstaan als centrum van de Bataafse regio, dat tijdens de Bataafse opstand in 70 AD werd verwoest. Het gebied kreeg opnieuw betekenis toen hier in het begin van de vierde eeuw een castellum werd gebouwd waarmee Constantijn de Grote na een instabiele periode voor rust zorgde.

Uit de 7^e eeuw is op het Valkhof een merovingisch grafveld aanwezig. Kort na zijn verblijf in villa Niumaga in 777 liet Karel de Grote een keizerlijke palts bouwen. Na uitbreidingen en versterkingen verbleven gedurende een lange periode regelmatig keizers en hun gevolg op deze plaats. Een bekend voorbeeld is keizerin Theophanu, die hier in 991 stierf.

In 1047 stak Godfried van Lotharingen bij een opstand tegen de keizer de palts in brand. Frederik Barbarossa herstelde rond 1155 de burcht. Van deze versterking maakten in elk geval de ringmuur, donjon, Sint-Nicolaaskapel en Barbarossaruïne deel uit. Vanaf de 13^e eeuw werd deze burcht door de graven van Gelre uitgebreid en verbouwd tot de burcht waarvan 17^e eeuwse schilderijen een indruk geven.

In 1797 en daaropvolgende jaren werd de burcht gesloopt. Naast de imponerende Sint-Nicolaaskapel en de Barbarossaruïne zijn de archeologische resten van 2000 jaar geschiedenis in de bodem opgeslagen als archeologische resten. Doordat het terrein na de sloop is opgehoogd, zijn deze archeologische resten sindsdien nauwelijks aangetast.

Slechts enkele maanden na de afbraak van de burcht werd in een gemeenteraadszitting een ontwerp voor herinrichting van het terrein gepresenteerd. Het betrof een plan van Jan David Zocher Sr. voor de egalisering van de gronden en een inrichtingsplan voor het park.

De stad Nijmegen liep met de uitvoering van dit plan in de voorhoede van een trend die pas in de loop van de 19^e eeuw in Nederland tot ontwikkeling komt: het vergraven van bolwerken en grotere kasteelterreinen voor de aanleg van stadsparken. Met de aanleg van het park werd beoogd deze historisch belangrijke en beladen plek met delen van bouwfragmenten, kapel en ruïne een nieuwe betekenis te geven. Een belangrijk gegeven in de aanleg was en is onder meer de 'beltwalk', de rondwandeling met prachtige uitzichten om de heuvel. Toen de bomen, de keus voor populieren als laanbomen was bijzonder, tot wasdom waren gekomen vormden zij in het stadsgezicht een groen tegenwicht voor de Stevenstoren. Nadat in de decennia na 1800 geleidelijk aan Zochers aanleg was aangepast, werd het park rond 1835 heringericht naar ontwerp van de Nederlandse tuinarchitect Hendrik van Lunteren. Van Zochers ontwerp zijn tegenwoordig nog het groene heuvelprofiel, het principe van de 'beltwalk' en wellicht enkele bomen bewaard gebleven.

Het concept van Van Lunteren, bestaande uit een semi-transparante ruimte met slingerpaden, oude bomen, boomgroepen en strategisch opgehouden doorzichten naar buiten, is tot op heden herkenbaar gebleven.

Een volgende renovatie werd uitgevoerd naar ontwerp van Lieven Rosseels in 1886. Het Valkhofpark werd toen verbonden met het Hunnerpark door de bouw van de voetgangersbrug over de Voerweg. Tot de tweede wereldoorlog heeft het park in redelijke staat van onderhoud verkeer. Na deze periode hebben zich rondom de heuvel vele ontwikkelingen voorgedaan en is het park zelf verschaald. Hoewel het Valkhofpark daarmee wat rafelig is geworden, is de monumentale waarde ervan groot. Het park vertegenwoordigt één der eerste voorbeelden van een tot stadspark vergraven middeleeuws

burchterrein, waarbij archeologische elementen en bouwfragmenten werden bewaard en gekoesterd vanwege de beeldbepalende, historische en belevingswaarde.

Niet alleen als deel van het romantische park, maar ook door hun afleesbare zeer lange geschiedenis en fysieke verbondenheid met de ondergrondse resten hebben de Sint-Nicolaaskapel en de Barbarossaruïne een zeer bijzondere waarde.

In het stadsgezicht van Nijmegen moet de imposante bouwmassa van de burcht sterk dominant zijn geweest, zowel stroomop- als stroomafwaarts. Na de sloop verplaatste het zwaartepunt zich naar de Stevenskerk en omgeving. Met de bouw van de beide bruggen verviel het zicht op de stad vanaf grotere afstand. Het stadsbeeld wordt nu bepaald door het zicht vanaf de overkant tussen de bruggen. Hierin domineert de omgeving van de Stevenskerk nog altijd als stedelijk/versteend zwaartepunt. Het Valkhof vormt daarvoor het groene tegenwicht.

Een kwaliteitsimpuls voor het park.

Hierboven is aangegeven dat het park is verschaald; het vertoont nogal wat sporen van achterstallig onderhoud. Hoewel dit de fysieke waarde nog intact laat doet dit ernstig afbreuk aan de kwaliteit van de belevingswaarde als monument van geschiedenis.

Een kwaliteitsimpuls voor het park waarvan restauratie een belangrijk onderdeel vormt, is zeer gewenst. De essentie van de Valkhofheuvel, het topmonument waar de biografie van het landschap in optima forma te beleven is, zal daarbij uitgangspunt moeten zijn. Het park is daarin een onmisbaar element, dat immers een zeer kenmerkende volgende tijdlaag in de ontwikkeling van de heuvel en de stad representeert. Revitalisering van het park zal niet voorbij mogen gaan aan het wezenskenmerk van de aanleg in zijn tijd: de betekenis die ermee gegeven is aan de historisch zo belangrijke en beladen plek en die vervolgens in de herinrichtingen in de 19^e eeuw bewaard is gebleven. Hoewel verhoging van bezoekersaantallen kan bijdragen aan het draagvlak voor verbetering van de kwaliteit, moet in het oog worden gehouden dat de bezoekers en het gebruik van het park op een verantwoorde manier geleid dienen te worden.

Het voorstel om een donjon te herbouwen.

Over het uiterlijk van de oudste versterking is niets bekend.

De bouw van een toren op basis van 17^e eeuwse schilderijen, die immers vooral ook een artistieke impressie zijn, betekent dat een verwrongen beeld ontstaat van de 11^e of 12^e eeuwse situatie en een onvolledig beeld van de 17^e eeuw. Hoewel een dergelijke herbouw daarom altijd een willekeurige greep uit de geschiedenis betekent, kan een dergelijk gebouw de bezoeker wel een indruk geven hoe imposant de burcht vroeger geweest moet zijn. Zo bezien kan de voorgestelde herbouw een bijdrage betekenen in het maatschappelijke draagvlak voor de revitalisering van dit vanuit de stad gezien steeds verder achter de nieuwe coulissen verdwenen monument.

Op dit moment kan ik niet goed beoordelen wat het effect van het plan is op de aanwezige archeologische relictten. Indien blijkt dat bij een nader uitgewerkt plan de ingreep in de bodem beperkt is hoeft dit niet op voorhand een belemmering te zijn.

Herbouw van de toren in het hart van het park zal in zijn essentie, zowel in aanleg als in karakter van verstilde plek, een ernstige aantasting betekenen van het groenmonument. Het park is aan het einde van de 18^e eeuw aangelegd en vormgegeven als nieuwe betekenisdrager voor de gebouwde elementen die aan sloop waren ontkomen. Kapel en ruïne zijn de hoofdelementen van een parkaanleg die hun beleving regisseert. De herbouw van een toren als zeer groot burchtelement maakt deze beide elementen ondergeschikt. Als gevolg daarvan zal de essentie van het park als cultuurhistorisch gegeven niet meer beleefbaar en dus verloren zijn.